

ЕКОНОМІКА, ОРГАНІЗАЦІЯ І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УКД 338.242.2

Біла І.С., к.е.н., ст. викл.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Запропоновано авторський теоретико-методичний підхід до оцінки ефективності системи державного регулювання підприємництва на основі формалізації названої системи за допомогою моделі "чорної скрині", яка має вхідні параметри – фактори, що впливають на ефективність та вихідні параметри – показники ефективності. Використання такого підходу дало можливість оцінити ефективність вітчизняної системи державного регулювання підприємницької діяльності як низьку

Ключові слова: державне регулювання підприємництва, ефективність системи державного регулювання

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку вітчизняної економіки переконливо доводять необхідність серйозного осмислення концептуальних проблем її генезису та знаходження оптимальної участі держави в регулюванні процесів формування підприємницького сектору. Стратегічне значення активізації державного регулювання підприємницької діяльності в умовах слабкості, інверсійності та деформованості ринкових відносин пов'язано зі значними можливостями й потребами підприємництва у здійсненні реструктуризації економіки, створенні ефективного конкурентного середовища, активізації інноваційних процесів, підвищенні інвестиційної спрямованості економіки та забезпеченні довгострокового соціально-економічного зростання.

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій.

Проблема визначення ефективності певних процесів або явищ є актуальною для економічної науки. Це питання стосується і такого складного феномену, як державне регулювання підприємництва. Дослідження ефективності державного регулювання підприємництва має на меті формування такої системи впливу на підприємницьку активність, яка б стала б доцільним механізмом визначення міри втручання держави у діяльність підприємницького сектору. Концептуальним засадам формування державних механізмів регулювання і управління економіки присвячено роботи таких вчених, як Н. Антановича, І. Артіма, Ю. Бажана, В. Байцими, В. Бороноса, А. Гончарука та інших. Науковцями досліджені міжнародні порівняльно-крайні контексти оцінки ефективності державного управління, сприятливості умов введення бізнесу, глобальної конкурентоспроможності тощо; запропоновані показники ефективності державного регулювання в залежності від об'єктів регулювання; розглянуто загальні аспекти ефективності економіки в цілому; виділено економічні, валютно-фінансові, монетарні, політичні, зовнішні та інші фактори ефективності економіки України.

Однак феномен "ефективність державного регулювання підприємництва" є малодослідженим через неможливість врахування всіх аспектів цілісної системної діяльності держави в даній сфері за допомогою результатів і витрат необхідних ресурсів через значну суб'єктивність та складність одержання необхідної інформації. Використання методики визначення ефективності державного регулювання підприємництва з огляду на системний підхід дасть можливість здійснити оцінку зазначеної системи. Останнє набуває особливої актуальності та має наукову цінність у зв'язку із наявністю необхідності підвищення ефективності системи державного регулювання підприємництва в мінливих економічних умовах.

Мета дослідження. Усе вищезазначене обумовило мету даної статті – здійснити оцінку ефективності системи державного регулювання підприємництва в Україні за допомогою результатів отриманих внаслідок багатокритеріальної оптимізації обраної системи¹.

Викладення основного матеріалу. Державне регулювання підприємництва можна представити у вигляді моделі "чорної скрині", яка відображається у зв'язках зі зовнішнім середовищем, що йдуть у систему (входи) та зв'язках, що йдуть із системи (виходи) і є результатами її функціонування (Рис. 1).

Особливості "чорної скрині" дають можливість здійснити багатокритеріальну оптимізацію державного регулювання підприємництва, тобто знайти найкращі рішення заданої економічної задачі. Останнє пов'язане із визначенням оптимального якісного стану системи державного регулювання підприємництва, тобто із прогнозуванням параметрів та характеристик цієї системи в умовах її високої ефективності.

Оптимізація системи державного регулювання підприємництва, на наше переконання, можлива на основі формалізації названого феномену шляхом визначення критеріїв ефективності системи державного регулювання підприємництва, показників в межах обраних критеріїв, а також факторів, в межах елементів системи, які найбільше впливають на її ефективність. Критеріями системної ефективності державного регулювання підприємництва вважаємо: рівень розвитку великого підприємництва, яке є основою структурної політики економічного розвитку та стрижнем національної економіки та рівень розвитку малого та середнього підприємництва – бази існування середнього класу.

Ефективність системи державного регулювання підприємництва, враховуючи визначені критерії, відображається за допомогою певних показників. Ними, на нашу думку, є: y_1 – частка обсягів реалізованої продукції, робіт, послуг великими підприємствами у загальному обсязі реалізованої продукції, робіт, послуг (%), y_2 – частка зайнятих на малих підприємствах у загальній чисельності зайнятих (%) та y_3 – частка малих і середніх підприємств у загальній кількості підприємств (%). Перші два показники є якісними і показують вклад груп підприємств в економіку, останній – кількісним, і відображає наявність підґрунтя взаємодії суб'єктів на ринковій основі.

Факторами, які діють в межах її елементів, визначені: в прогнозуванні, плануванні й програмуванні соціально-економічного розвитку – частка фактичного фінансування у запланованому обсязі фінансування однієї з державних програм відповідного спрямування – "Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні" (x_1), обраної за відсутності комплексної програми розвитку і великого, і середнього підприємництва; частка конкурентних ринків у загальній кількості загальнодержавних і регіональних ринків (x_2), як результуючий фактор діяльності держави з оптимізації конкурентної взаємодії суб'єктів господарювання в межах антимонопольно-конкурентної політики; частка підприємств, що займаються інноваціями, у загальній кількості промислових підприємств (x_3), яка характеризує рівень інноваційної діяльності підприємницького сектору в межах інноваційної політики та стимулювання НДДКР; ставка податку на додану вартість (x_4) у рамках податкової політики; частка кредитів в інвестиційну діяльність у загальній кількості кредитних вкладень в економіку (x_5), яка відображає

¹ Методика оцінки ефективності системи державного регулювання підприємництва запропонована нами у окремій статті [8]. У даній статті оцінка ефективності названої системи буде здійснена на основі отриманих результатів багатокритеріальної оптимізації.

ефективність впливу держави на підприємництво в межах інвестиційної політики і розвитку ринкової інфраструктури та частка нормативно-правових актів, які проходять публічне

обговорення, у загальній кількості нормативно-правових актів, що ініціюються до прийняття (x_6), яка визначає рівень реалізації регуляторної політики.

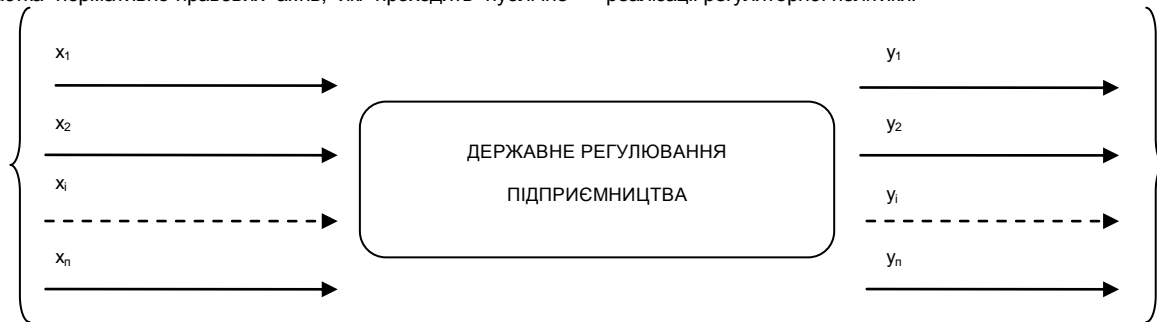

Рис. 1. Модельне представлення державного регулювання підприємництва

У напрямку реалізації власного теоретико-методичного підходу до оцінки ефективності системи державного регулювання підприємництва визначені обмеження параметрів оптимізації, якими взято мінімальні

і максимальні фактичні значення обраних показників ефективності системи державного регулювання підприємництва в країнах ЄС за 2008 р.[1] (табл. 1).

Таблиця 1. Обмеження за параметрами оптимізації

Вихідні змінні	Мінімум	Максимум
частка обсягів реалізованої продукції, робіт, послуг великих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції, робіт, послуг (y_1 , %)	48	53
частка зайнятих на малих підприємствах у загальній чисельності зайнятих (y_2 , %)	39	69
частка малих і середніх підприємств у загальній кількості підприємств (y_3 , %)	99	99,9

На основі експертного оцінювання взаємозв'язків вхідних і вихідних змінних – факторів впливу і показників ефективності державного регулювання підприємництва – отримано зведену матрицю відповідей експертів. Перевірку узгодженості їх думок здійснено із використанням коефіцієнту конкордації, істотність якого підтвердилась за допомогою критерію Пірсона, що дало підставу стверджувати про

достатню репрезентативність здійснюваної оптимізації. Використання узагальненого критерію оптимізації – функції бажаності Харінгтона дало змогу обрати за допомогою гістограм значення показників (y_j), які відповідають високій ефективності системи державного регулювання підприємництва, та визначити оптимальні рівні факторів (x_i), діапазон яких представлений у табл. 2.

Таблиця 2. Рівні факторів впливу, що відповідають високій ефективності системи державного регулювання підприємництва в Україні

Фактори впливу на ефективність системи державного регулювання підприємництва в Україні	Діапазон рівнів	
	Від	До
частка фактичного фінансування державою "Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні" у запланованому обсязі фінансування (x_1 , %)	90	100
частка конкурентних ринків у загальній кількості загальнодержавних і регіональних ринків (x_2 , %)	60	75
частка підприємств, що займаються інноваціями, у загальній кількості промислових підприємств (x_3 , %)	50	75
ставка податку на додану вартість (x_4 , %)	9	18
частка кредитів в інвестиційну діяльність у загальній кількості кредитних вкладень в економіку (x_5 , %)	45	65
частка нормативно-правових актів, що проходять публічне обговорення, у загальній кількості нормативно-правових актів, що ініціюються до прийняття (x_6 , %)	94	100

Виходячи зі змісту та цільової функції застосованої оптимізації можна зробити висновок, що за умов дотримання даних рівнів означених факторів досягається високий рівень ефективності системи державного регулювання підприємництва, який забезпечує розвиток великого підприємництва, як основи структурної політики економічного розвитку і стрижня національної економіки, та малого і середнього підприємництва – бази існування середнього класу.

Низька ефективність вітчизняної системи державного регулювання підприємництва, згідно нашого припущення, обумовлюється рівнями факторів впливу. Порівнюючи отримані оптимальні рівні факторів впливу на систему

державного регулювання підприємництва, які відповідають обраним параметрам оптимізації, зазначимо, що в цілому реальні їх рівні в Україні не відповідають ні результатам моделювання, ні практиці розвинутих країн світу.

Щодо першого фактору впливу, то в умовах постійної недостатності фінансових ресурсів головною проблемою економічної дійсності є їх хронічне недофінансування, оскільки планові і фактичні показники різняться в бік зменшення останніх. Частка профінансованих грошових ресурсів із загального обсягу запланованих коштів на фінансування "Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні" у 2001-2009 рр. підтверджує останнє і наведена у рис. 2.

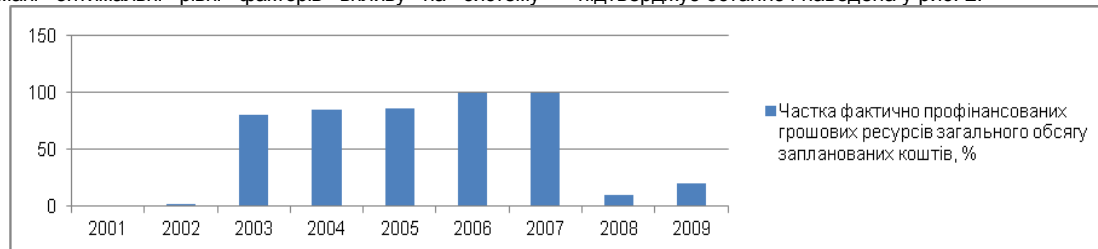

Рис. 2. Фактичне фінансування "Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні" у 2001-2009 рр., %

Побудовано на основі джерел [12, с. 177; 4]

Хронічне та непередбачуване недофінансування названої програми, як бачимо із рис. 2, є актуальною проблемою функціонування підприємницького сектора в Україні, яка останніми роками ще більше загострилася.

Зазначимо, що кошти заплановані на 2010-2011 рр. становили 700 тис. грн. та 3563,8 тис. грн. відповідно [4; 5]. Однак, станом на 01.07.2010 р. на виконання заходів Національної програми з передбачених

Державним бюджетом України на 2010 рік 700 тис. грн. коштів Держкомпідприємством отримано не було у зв'язку з відсутністю затвердженого порядку використання коштів державного бюджету. Парадоксально, однак цей перелік був затверджений тільки майже через рік – Постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 2011 р. N795 "Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні" [10]. Зрозуміло, що такий стан речей ніяким чином не сприяє розвитку підприємницької ініціативи. Крім того, за наявними статистичними даними, реальний стан речей за цим фактором впливу на 70 в.п. відрізняється від нижньої межі інтервалу, який задовольняє оптимальним значенням вхідних параметрів оптимізаційної моделі.

Таблиця 3 Розподіл підприємств, що працюють на загальнодержавних та регіональних ринках із різним ступенем конкуренції в Україні у 2001-2010 рр., % [6; 7].

Тип ринків	Частка підприємств, що діють на ринку певного типу, у загальному обсязі виробництва (реалізації) у відсотках на початок						
	2001 р.	2004 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
З конкурентною структурою	53,9	54,3	55,4	53,1	56,7	54,3	48,3
Олігополія	11,6	15,3	13,6	14,4	12,0	16,6	12,5
З ознаками домінування	22,7	19,9	22,1	25,8	25,6	22,6	30,7
"Чиста" монополія	11,8	10,5	8,9	6,7	5,7	6,5	8,5

За даними Антимонопольного комітету України на початок 2010 року ситуація різко погіршилася, що, на наше переконання, стало відображенням економічної кризи в Україні. Так, частка ринків із конкурентною структурою зменшилась на 6 в.п., у той час як частка ринків "чистої монополії" зросла на 2 в.п., а ринків з ознаками домінування – на 8,1 в.п. порівняно із 2009 роком. Крім того, рівень монополізації на початок 2010 р. зріс у 29 галузях, у той час як зниження цього рівня спостерігалось лише у 14 галузях [7, с. 3].

Як видно з табл. 3, частка конкурентних ринків є меншою за виведені в моделі рівні, які відповідають оптимуму: 48,3%-56,7% проти 60%-75%. Значення

наступним фактором, що впливає на державне регулювання підприємництва, є частка конкурентних ринків у загальній кількості загальнодержавних і місцевих ринків. Так, за розрахунками фахівців Антимонопольного комітету, в Україні на початок 2009 р. більше половини продукції вироблялося суб'єктами господарювання, що працювали на загальнодержавних і регіональних ринках із конкурентною структурою. Частка в обсязі виробництва суб'єктів господарювання, що працювали на зазначених засадах, на початок 2001 р. становила 53,9% і зросла на початок 2009 р. незначно – до 54,3%, тобто на 0,4 в.п. При цьому частка суб'єктів господарювання, що діяли на монополізованих ринках (з ознаками індивідуального домінування та в умовах чистої монополії), хоча і зменшилась – із 34,5% до 29,1%, тобто на 5,4 в.п., за визначений період, однак залишалася значною проблемою функціонування конкурентного середовища (табл. 3).

найбільшого цього показника в Україні – 56,7 % відхиляється від оптимального мінімуму на 3,3 в.п. Зазначимо, що процес становлення конкурентних відносин в Україні виявився реальним відображенням недостатньої дієвості державних інституцій, від яких визначальним чином залежить цивілізованість конкурентних відносин, розвиненість конкурентного середовища.

Стосовно аналізу наступного фактору впливу на ефективність державного регулювання підприємництва в Україні, нагадаємо, що інноваційна активність вітчизняних підприємств, як зазначалося раніше, є досить низькою (рис. 3).

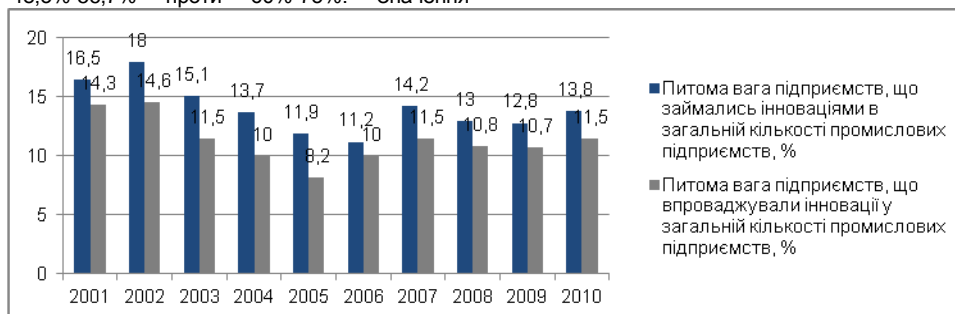

Рис. 3. Питома вага підприємств, які займалися інноваціями та впроваджували інновації в загальній кількості підприємств в Україні у 2000-2010 рр., %

Побудовано на основі джерела [2]

Як видно із рис. 3, питома вага підприємств, що займалися інноваціями, коливалась протягом 2001-2010 рр. з 11,2% до 18%. Як бачимо, інноваційна спрямованість підприємств України є незначною, порівняно із виведеними в моделі оптимальними параметрами впливу – від 50% до 75%, і найбільша частка вітчизняних промислових підприємств, що займаються інноваціями, на 32 в.п. відрізняється від нижньої межі інтервалу.

До речі, практика інших країн світу за наведеними даними підтверджує не тільки низьку інноваційну активність підприємств України, але і правильність отриманих шляхом моделювання факторів впливу на ефективність системи державного регулювання підприємництва (рис. 4).

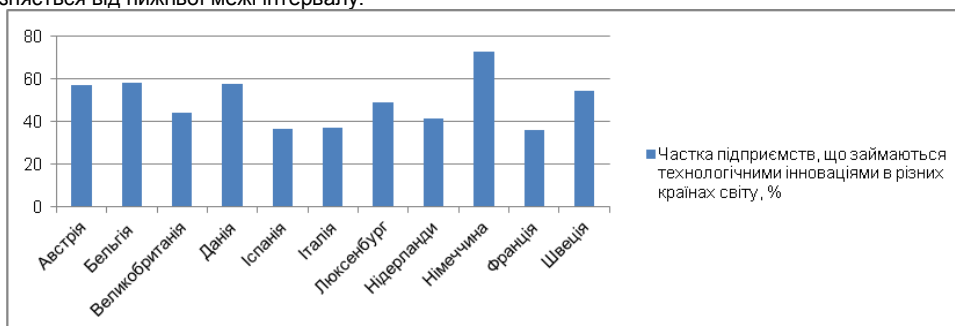

Рис. 4. Питома вага підприємств, що займаються технологічними інноваціями в різних країнах світу (за період 2002-2008 рр.), %

Побудовано на основі джерела [13]

Як бачимо із рис. 4, у практиці європейських країн питома вага підприємств, що займаються інноваціями, коливається від 36,1% (Франція) до 72,8% (Німеччина). Нижчий обраний показник (36,1%) є меншим за мінімальну змодельовану межу на 13,9 в.п., але більшим, ніж середній показник в Україні за останніх 6 років, що підтверджує необхідність вдосконалення системи державного регулювання підприємництва в напрямку активізації інноваційної спрямованості вітчизняного підприємництва.

Про значний податковий тиск та гіпертрофовану фіскальність податкової системи України свідчить, в першу чергу, досить високий рівень ставок оподаткування, в тому числі – податку на додану вартість, який є

наступним із запропонованих нами фактором впливу на ефективність системи державного регулювання підприємництва. На думку багатьох дослідників та у порівнянні із виведеними оптимальними параметрами у моделі – від 9% до 18%, ставка ПДВ, встановлена сьогодні в Україні, вважається завищеною. У той же час, ставки ПДВ у деяких інших країнах є значно меншими і коливаються в межах від 5% в Японії до 18,6% у Франції. Останнє значення відхиляється від отриманих параметрів по максимуму всього на 0,6 в.п., тоді як відхилення цього показника в Україні тільки від змодельованого максимуму становить 2 в.п. (рис. 5).

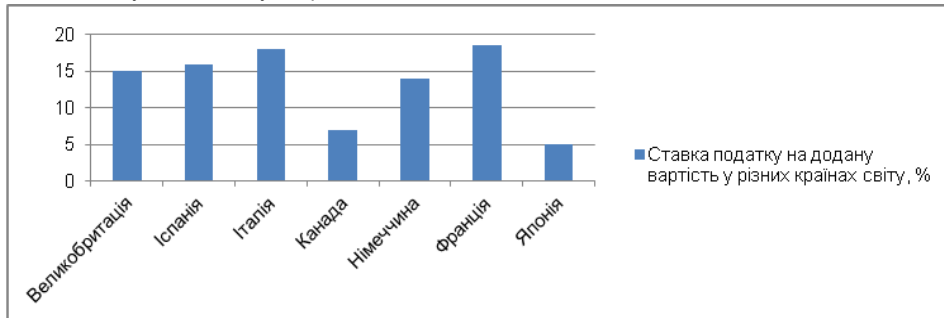

Рис. 5. Ставки ПДВ у країнах світу, %

Побудовано на основі джерел [3, с. 260; 14, с. 105]

Звичайно, не можна не відзначити, що необхідність зменшення ставки ПДВ в Україні в цілому визнано. Так, Податковим кодексом України передбачено зменшення цього показника до 17%, але тільки із 1 січня 2014 року [11].

Наступним фактором впливу на ефективність системи державного регулювання підприємництва є частка кредитів в інвестиційну діяльність в загальній кількості кредитних вкладень в економіку.

Загальновідомо, що комерційні банки під контролем центрального банку країни безпосередньо здійснюють практичну реалізацію механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності. В Україні частка кредитів в інвестиційну діяльність у загальній кількості кредитних вкладень в економіку є незначною і коливалася протягом 2001-2007 років від 4,75% до 22,2% (рис. 6).

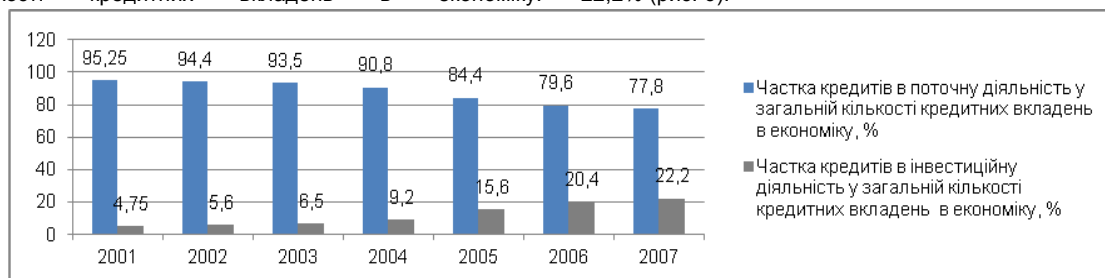

Рис. 6 Розподіл кредитних вкладень в економіку України у 2001-2007 рр., %

Побудовано на основі джерела [9]

Такий рівень означеного фактору не відповідає параметру, виведеному внаслідок оптимізації – 45% до 65%, і навіть по мінімуму відрізняється від нього більше ніж на 20 в.п. та, безперечно, не здатний забезпечити інвестиційне спрямування розвитку вітчизняного підприємництва.

Розподіл кредитів, наданих в економіку нефінансовим корпораціям за цільовим спрямуванням у 2006-2010 рр. цілком відповідає тенденціям минулих років, а означений вище показник коливається в межах 14,3%-19,1%, тобто є меншим за змодельовані параметри (45%-65%) майже у три рази за мінімальною межею (рис. 7).

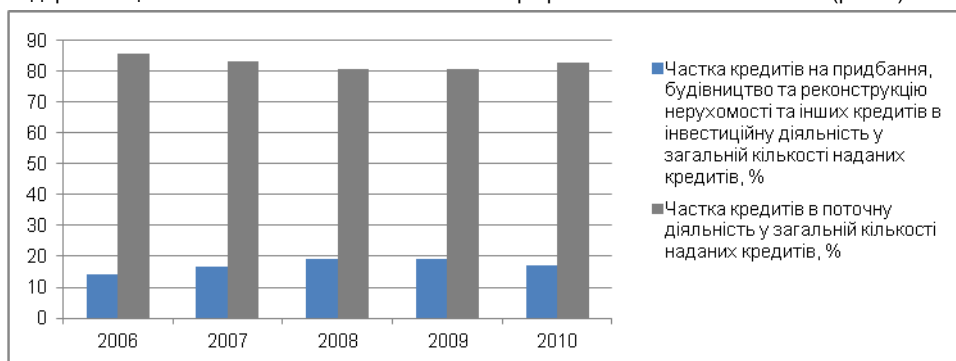

Рис. 7 Розподіл кредитів, наданих в економіку нефінансовим корпораціям за цільовим спрямуванням у 2006-2010 рр., %

Побудовано на основі джерела [9]

Така незначна участі комерційних банків у кредитуванні суб'єктів підприємницького сектору з інвестиційним цільовим використанням цілком відповідає низькій інвестиційній спрямованості економіки України. Останнє створює простір для активних дій держави в сфері підвищення інвестиційного спрямування кредитних ресурсів через інвестиційно-фінансові і кредитно-грошові інструменти. Такими інструментами можуть бути: розподіл ризику інвестиційної діяльності між комерційними банківськими структурами і державою, розвиток механізмів державних гарантій в означеній сфері, створення можливостей для комерційних банків вільного доступу до дешевих грошових ресурсів, які направлятимуться на реалізацію інвестиційних проєктів, запровадження податкових преференцій для комерційних банків, діяльність яких пов'язана із виробничими інвестиціями тощо.

Ще одним фактором впливу на ефективність системи державного регулювання підприємництва є публічне обговорення нормативно-правових актів, як інструмент реалізації регуляторної політики в сфері підприємництва в Україні. Так, частка нормативно-правових актів, що проходять публічне обговорення, у загальній кількості нормативно-правових актів, що ініціюються до прийняття, протягом 2000-2003 рр. становила лише 2%. За період 2004-2009 рр. процедуру публічного обговорення пройшли 95,4% всіх розроблених проєктів регуляторних актів [12, с. 113]. Як бачимо, даний фактор впливу знаходиться в межах висунутих нами оптимальних їх рівнів – від 94% до 100%, хоч і є близьким до мінімуму. Останнє свідчить, на наше переконання, про значний потенціал регуляторної політики на сучасному етапі розвитку країни та наявне сформоване нормативно-правове поле розвитку підприємницької діяльності. Однак актуальним залишається питання якості проведення публічних обговорень, що створює простір для подальшого вдосконалення даного інструменту регулювання підприємницької діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в результаті порівняння вхідних змінних оптимізації системи державного регулювання підприємництва, з подібними показниками в Україні, можна дійти висновку, що хоча база існування ринкового середовища в країні на даний час створена, якісна компонента розвитку вітчизняного великого, середнього та малого підприємництва не відповідає оптимуму, а отже, низькою є ефективність визначеної системи. Такий стан речей обумовлюється відсутністю оптимальних рівнів факторів впливу і актуалізує пошук напрямів підвищення ефективності системи державного регулювання підприємництва в Україні, що стане предметом наших подальших досліджень.

Список використаних літературних джерел:

1. Enterprise & Industry. Annual Report 2008. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/sba_en.htm#ff2. 2. Державна

служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua. 3. Жукевич О.М. Актуальні проблеми застосування ПДВ в Україні / О.М. Жукевич // Економічний простір. – 2009. – № 22/2. – С. 258 – 264. 4. Закон України “Про державний бюджет України на 2010 рік” від 27.04.10 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. 5. Закон України “Про державний бюджет України на 2011 рік” від 23.12.10 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=285717&text=%EC%B3%EA%F0%EE%EA%F0%E5%E4%E8%F2%F3%E2%E0%ED%ED%FF>. 6. Звіт Антимонопольного комітету за 2009 рік. [Електронний ресурс] / Антимонопольний комітет України. – Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=178067&cat_id=161760&search_param=%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9+%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82&searchForum=1&searchDocarch=1&searchPublishing=1. 7. Звіт Антимонопольного комітету за 2010 рік // Конкуренція в Україні. Вісник Антимонопольного комітету України. – 2011. – № 1. – С. 3-8. 8. Насікан Н.І. Оптимізація державного регулювання підприємництва в Україні / Н.І. Насікан, І.С. Біла // Вчені записки Університету “Крок”. – 2010. – № 24. – С. 49 – 57. 9. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>. 10. Офіційний сайт Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.dkrp.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=33781. 11. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України / Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>. 12. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / [Андрєєв О.В., Бажал Ю.М., Барбелюк О.Б. та ін.] – К.: Держкомпідприємство, 2010. – 219 с. 13. Россия и страны мира. 2008.: Стат. сб. – М.: Росстат., 2008. – 361 с. 14. Соколовська А.М. Податки та їх вплив на макроекономічні процеси в Україні / А.М. Соколовська // Фінанси України. – 1996. – № 7. – С. 105 – 109.

БІЛА Ірина Сергіївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економічної теорії, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова.

Наукові інтереси:
– державне регулювання підприємництва.

Стаття надійшла до редакції: 05.11.2012 р.